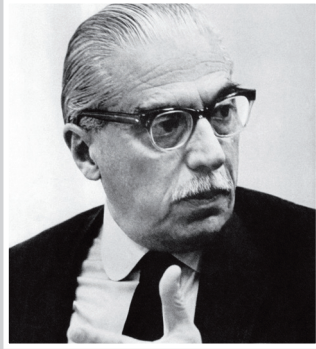

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ - ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ

Κείμενα – Σχέδια Οικισμοί

Ο ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΔΟΞΙΑΔΗΣ γεννήθηκε στη Στενήμαχο της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1913 και πέθανε στην Αθήνα το 1975. Αποφοίτησε από την Αρχιτε-

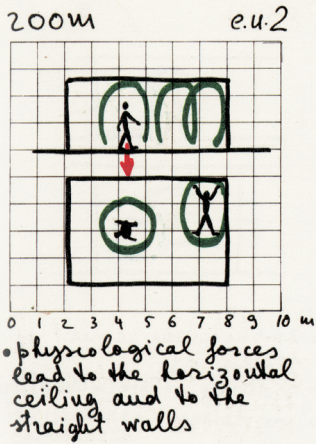
κτονική Σχολή του ΕΜΠ το 1935 και το 1936 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ στο Πανεπιστήμιο του Charlottenburg του Βερολίνου. Στη συνέχεια εργάστηκε ως μηχανικός στο Γραφείο Χωροταξικών και Πολεοδομικών Ερευνών. Στη δεκαετία του 1950, αξιοποιώντας τις γνώσεις και την εμπειρία του, ασχολείται συστηματικά πλέον με την οικιστική ανασυγκρότηση των αναπτυσσόμενων χωρών.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Πλήθος άρθρα και ανακοινώσεις, όπως και ειδικές πολεοδομικές και οικιστικές μελέτες αντιπροσωπεύουν τη «φιλοσοφία» μιας ζωής. Μια γενική θεώρηση του έργου του εμπεριέχεται στο βιβλίο: *Κείμενα - Σχέδια - Οικισμοί*, που εκδόθηκε με την επιμέλεια του Αλέξανδρου-Ανδρέα Κύρτση (Αθήνα, Ίκαρος, 2006). Τα σκίτσα του Δοξιάδη, που αναπαράγονται στον τόμο αυτό, είναι δηλωτικά του τρόπου σκέψης του: από τη σύλληψη της ιδέας ως την πραγμάτωση του έργου. Είναι ενδιαφέρον να τονίσει κανείς, μεταξύ των άλλων αξιοσημείωτων ιδεών του Δοξιάδη που προβάλλονται εδώ, η άποψή του για τον «νέο ρόλο του αρχιτέκτονα». Ο επαναπροσδιορισμός του ρόλου δεν πρέπει να κρίνεται από τη σχεδιαστική του δεινότητα μόνο, αλλά από τη δημιουργία κτισμάτων που να ανταποκρίνονται στις ανθρώπινες ανάγκες, σύμφωνα με κάθε τοπικό και εθνικό χαρακτηριστικό στοιχείο και το φυσικό περιβάλλον βέβαια. Άλλα κεφάλαια επιγράφονται: «Οι μετακινήσεις και οι Οικισμοί του Ανθρώπου», «Η μορφολογία των δυναμικών οικισμών», «Ο Δικέφαλος Αετός». Οι αναζητήσεις του Δοξιάδη αρχίζουν από το απώτερο παρελθόν των οικισμών και εκτείνονται ως τις πλέον σύγχρονες του μελέτες σε παγκόσμια κλίμακα.

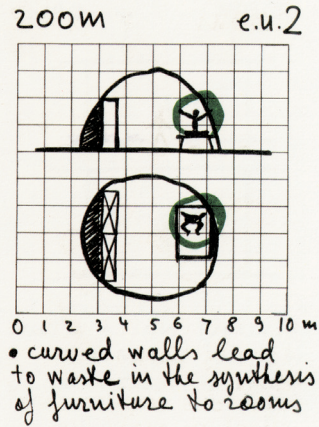
Κ.Σ.

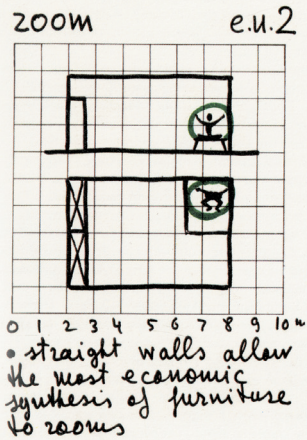
Εικ. 7

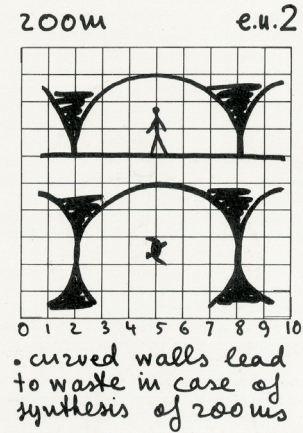
Εικ. 8

Εικ. 9

Εικ. 10

Σκίτσα του Κ. Δοξιάδη από το κεφάλαιο «Αναζητώντας τις οικιστικές δυνάμεις», της έκδοσης: «Κείμενα - Σχέδια - Οικισμοί» (σ. 147).

Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα

Η ΜΑΡΩ ΚΑΡΔΑΜΙΤΣΗ-ΑΔΑΜΗ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1945 και αποφοίτησε από τη Σχολή Αρχιτεκτόνων (ΕΜΠ) το 1970,

όπου και δίδαξε από το 1975 έως το 2009.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Η διδασκαλία της, οι μελέτες και οι έρευνές της σε αρχαιακές ανέκδοτες πηγές, εμπλούτισαν καθοριστικά τις γνώσεις της, ώστε να μας προσφέρει το βιβλίο: *Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, που εκδόθηκε σε συνεργασία με τον Μ. Μπίρη (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 2001).

Το θέμα που πραγματεύεται η Μάρω Καρδαμίτση-Αδάμη είναι μέγα και, ίσως, άλυτο με τα στοιχεία που διαθέτουμε, σύμφωνα με την οπτική των συγγραφέων. Από τη μία πλευρά η επίδραση της βουαρικκής αρχιτεκτονικής παράδοσης στα κτήρια της μετα-επαναστατικής Ελλάδας και από την άλλη η «συνέχεια» της ελληνικής αρχιτεκτονικής, όπως εκφράζεται από τον Κλεάνθη, σε συνδυασμό και με την επιρροή Ελλήνων ευεργετών στους αρχιτέκτονες που εκπόνησαν τα σχέδια μνημειακών εγκαταστάσεων, αποτελούν ουσιαστικές παραμέτρους αυτού που λέμε «νεοκλασική αρχιτεκτονική». Ας μη λησμονούμε, όπως τονίζουν οι ίδιοι οι συγγραφείς, πως ο σχεδιασμός της νέας Αθήνας του 19ου αιώνα αποτελεί μοναδικό φαινόμενο στα αρχιτεκτονικά χρονικά: δηλαδή, σχεδίαση μιας πρωτεύουσας εξαρχής, με άξονες και βάση τα κατάλοιπα της αρχαίας πόλης, την Ακρόπολη, την πύλη του Αδριανού και τη Βιβλιοθήκη του, λόγου χάρη. Από την άλλη πλευρά πάλι, πρέπει να τονίσουμε ότι ο νεοκλασικός χαρακτήρας των κτηρίων, κατά περιοχές, δεν είναι ομοιόμορφος, αλλά διαφοροποιείται σύμφωνα με τη λαϊκή και «αρχοντική» τοπική παράδοση, ενώ οι επιδράσεις της ιταλικής αρχιτεκτονικής είναι εμφανής στα Ιόνια νησιά και στην Πάτρα.

Κ.Σ.

Πρόπυλο της Εθνικής Τράπεζας στην Ξάνθη, με την επιβλητική πρόσοψη εκτός κλίμακας, από την έκδοση: «Νεοκλασική Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα» (σ. 295).

Πηλιορείτικη Οικοδομία

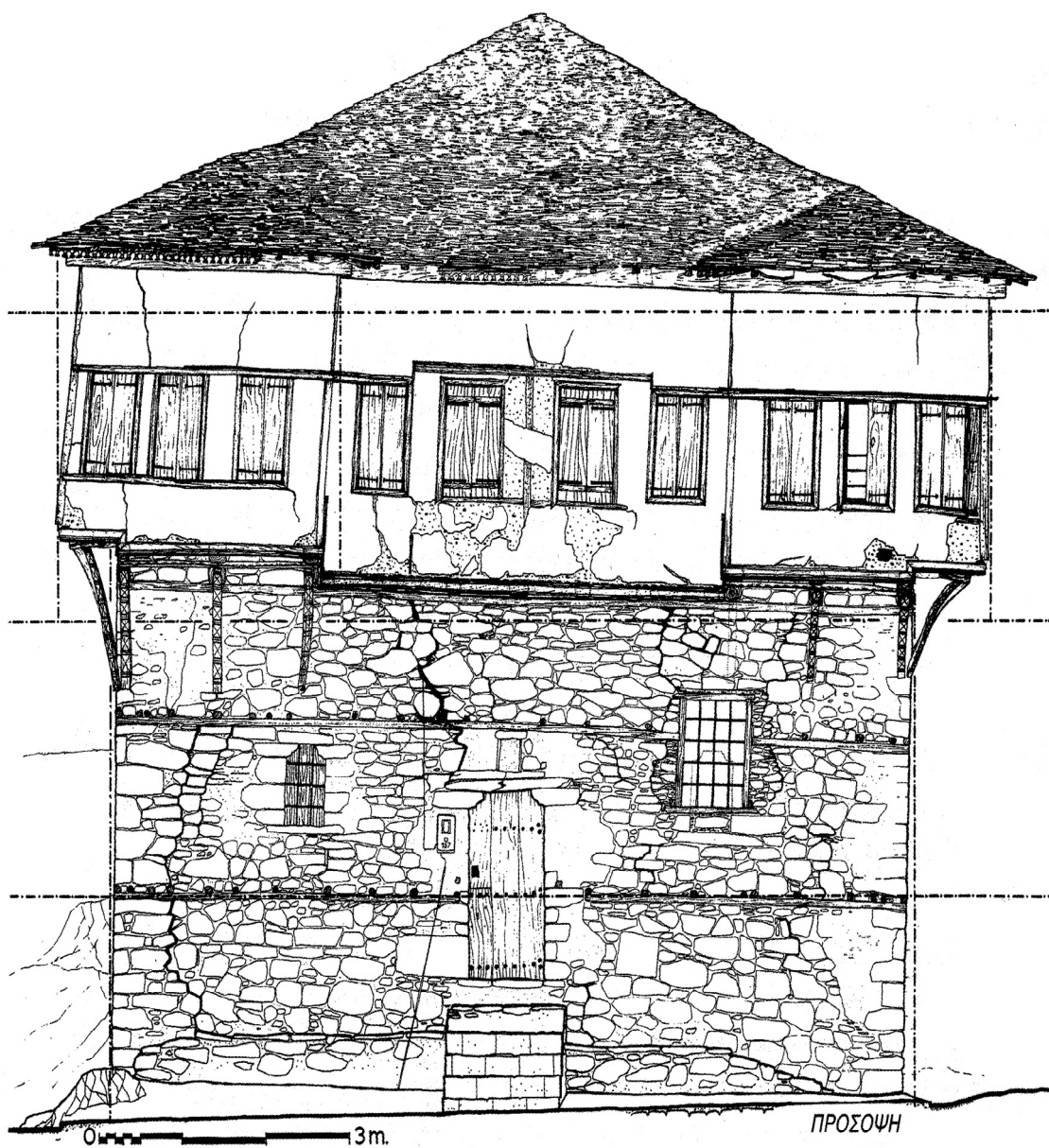
*Η αρχιτεκτονική
της κατοικίας στο Πήλιο
από τον 17ο
στον 19ο αιώνα*

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΙΖΗΣ γεννήθηκε στην Καβάλα το 1948 και σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ, ενώ έλαβε μεταπτυχιακό δίπλωμα στις αναστηλώσεις από το Πανεπιστήμιο του York το 1977.

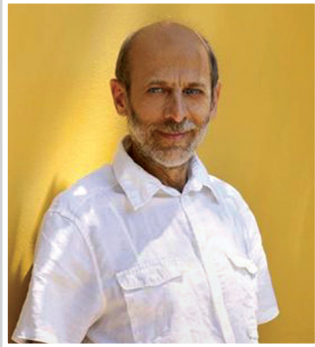
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα έργα του Κίζη, ξεχωρίζει το βιβλίο: *Πηλιορείτικη Οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17ο στον 19ο αιώνα* (Αθήνα, Πολιτισμικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, 1995). Η μελέτη αυτή, δεν είναι μια ακόμη προσέγγιση στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάποιας τοπικής αρχιτεκτονικής, αλλά μια εξαντλητική αποτύπωση κτισμάτων που συγκροτούν τον «οικισμό» του Πηλίου, στο οποίο υπήρξε μεγάλη οικονομική άνθηση και οικοδομική δραστηριότητα τα χρόνια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, δηλαδή τις τελευταίες δεκαετίες του 18ου αιώνα.

Σημαντικά είναι και τα εισαγωγικά σημειώματα για το Πήλιο και την πολιτισμική του παράδοση, με αναφορά στην κτηριολογία των οθωμανικών χρόνων και τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της εσωτερικής αρχιτεκτονικής και διακόσμησης. Ο Κίζης αποδελτιώνει σχεδόν όλες τις φόρμες των αρχοντικών κάθε χωριού, και με λεπτομερή γραμμικά σχέδια παρουσιάζει την εξέλιξη των εξωτερικών όψεων διαχρονικά. Κάθε αρχιτεκτονική όψη του κτηρίου, εξωτερικά και εσωτερικά, αναλύεται υποδειγματικά και σημειώνονται όλες οι σχεδιαστικές παραλλαγές που θα συναντήσει κανείς στα αρχοντικά και τα λαϊκά σπίτια: οροφή, χαγιάτι, ξυλοδεσιές, σιδεριές στα παράθυρα, θυρόφυλλα και τζάκια, μεσάντρες, κιόσκια και κρεβάτες.

Κ.Σ.

Πρόσοψη του αρχοντικού Τσαρδινέικο (1779) στη Βυζίτσα. Σχέδιο της ομάδας Π. Βρούχα, Α. Μασουρίδη και Μαρίας Σάκκα, κ.ά. από την έκδοση: «Πηλιορείτικη Οικοδομία» (σ. 508).

Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα

*Τα αρχαία λατομεία και
η ιστορία ενός ημιτελούς
κιονόκρανου του πρώτου
μαρμάρινου Παρθενώνος*

Ο ΜΑΝΟΛΗΣ ΚΟΡΡΕΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1948 και σπούδασε Αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ και στο Freie Universität του Βερολίνου. Από το 1975 συμμετέχει στη μελέτη για την αποκατάσταση των μνημείων της Ακρόπολης και απέκτησε μοναδικές γνώσεις για τις αρχικές οικοδομικές μνημειακές κατασκευές στον Ιερό Βράχο. Ανίχνευσε και εντόπισε σε τοιχοποιίες οχυρωματικών έργων, μαρμάρινα τμήματα που προέρχονταν από άλλα μνημεία, βοηθώντας έτσι στην αποκατάσταση πολλών αρχιτεκτονικών μελών.

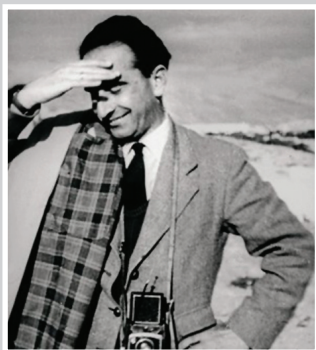
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο και τα χειρόγραφα σχέδιά του, που αναπαριστούν την αρχική εικόνα των μνημείων, όπως το προοπτικό του Ερεχθείου (1975), ξεχωρίζει η έρευνά του για το λατομείο της Πεντέλης, που τροφοδότησε με μάρμαρο την ανέγερση του Παρθενώνα: *Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα. Τα αρχαία λατομεία και η ιστορία ενός ημιτελούς κιονόκρανου του πρώτου μαρμάρινου Παρθενώνος* (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1993). Ο Κορρές συγγράφει έναν «εικαστικό διάλογο», συνοδευόμενο με εξαιρετικά γραμμικά σχέδια, που αναδεικνύουν τη μέθοδο εξόρυξης μαρμάρων από το λατομείο της Πεντέλης, την πρώτη επιτόπια επεξεργασία τους, τον τρόπο μεταφοράς τους στον Ιερό Βράχο και την οδό που ακολούθησαν, όπως και την τεχνική ανύψωσης των μεγάλων όγκων των μαρμάρων στην προκαθορισμένη θέση τους, για την ανοικοδόμηση του Παρθενώνα.

Κ.Σ.

Αναπαράσταση της μεθόδου ανύψωσης των μαρμάρινων όγκων στον Παρθενώνα. Σχέδιο του Μ. Κορρέ από την έκδοση: «Από την Πεντέλη στον Παρθενώνα» (σ. 57).

Στοιχεία Αυτογνωσίας

Για μια αληθινή αρχιτεκτονική

Ο ΑΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1913, όπου και πέθανε το 1993. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο Πο-

λυτεχνείο του Μονάχου (1931-1936). Εργάστηκε στην Πολεοδομία (1938-1942) και μετά τον πόλεμο στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Έγραψε πολλά βιβλία με κρίσεις και απόψεις του για την αρχιτεκτονική της εποχής του, όπως σχόλια για τους «Ρωμαίους αρχιτεκτόνες» Λ. Πασαρέλι και Μ. Νικολέτι, στο βιβλίο: *Η Άθλια Επικαιρότητα, Χρυσή Ολυμπιάδα – Το Μουσείο της Ακρόπολης* (Άγρα, 1991).

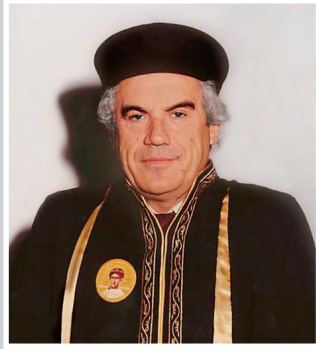
Ο Κωνσταντινίδης περιδιάβαζε αρχαιολογικούς χώρους, χωριά και πόλεις της Ελλάδας πριν από τον Μεσοπόλεμο και είχε έτσι την ευκαιρία να δει μια άλλη Ελλάδα. Το βιβλίο που εκφράζει τον προβληματισμό του σχετικά με την αρχαία, βυζαντινή και λαϊκή αρχιτεκτονική παράδοση τιτλοφορείται: *Στοιχεία Αυτογνωσίας. Για μια αληθινή αρχιτεκτονική* (Γραφικάί Τέχνα Αφοί Καρυδάκη Ο.Ε., Αθήνα, 1975). Πρόκειται για ένα οδοιπορικό, με το μάτι και τον φωτογραφικό φακό του Κωνσταντινίδη, που θέλει να επισημάνει και να αποτυπώσει σε εικόνες και σχέδια αυτό που πιστεύει ως αρχή της αρχιτεκτονικής: «Τοπίο και άνθρωπος είναι τα δύο αρχικά “δεδομένα”, για να πλαστεί το αληθινό αρχιτεκτόνημα. Και δεν υπάρχει αρχιτεκτονική χωρίς τοπίο, όπως δεν υπάρχει και άνθρωπος έξω από έναν συγκεκριμένο φυσικό περίγυρο» (σ. 302). Προσπαθεί να διαγνώσει τη συνέχεια μεταξύ του αρχαίου μνημείου και του σύγχρονου κτίσματος, ως κατασκευές ιδωμένες και πλασμένες μέσα από την ίδια οπτική, στην οποία κυριαρχεί ο σεβασμός στο φυσικό κάλλος. Σημειώνει μάλιστα τι έγραψε ο Πλούταρχος για τα «Περικλέους έργα» στην Ακρόπολη: «Προς πολλών χρόνων εν ολίγω γινόμενα».

Κ.Σ.

Πρόσοψη καταστήματος στις Σπέτσες, το 1963, δείγμα εξαιρετικής χρωματικής ισορροπίας. Φωτ. Άρη Κωνσταντινίδη, από την έκδοση: «Στοιχεία Αυτογνωσίας» (σ. 185).

Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής

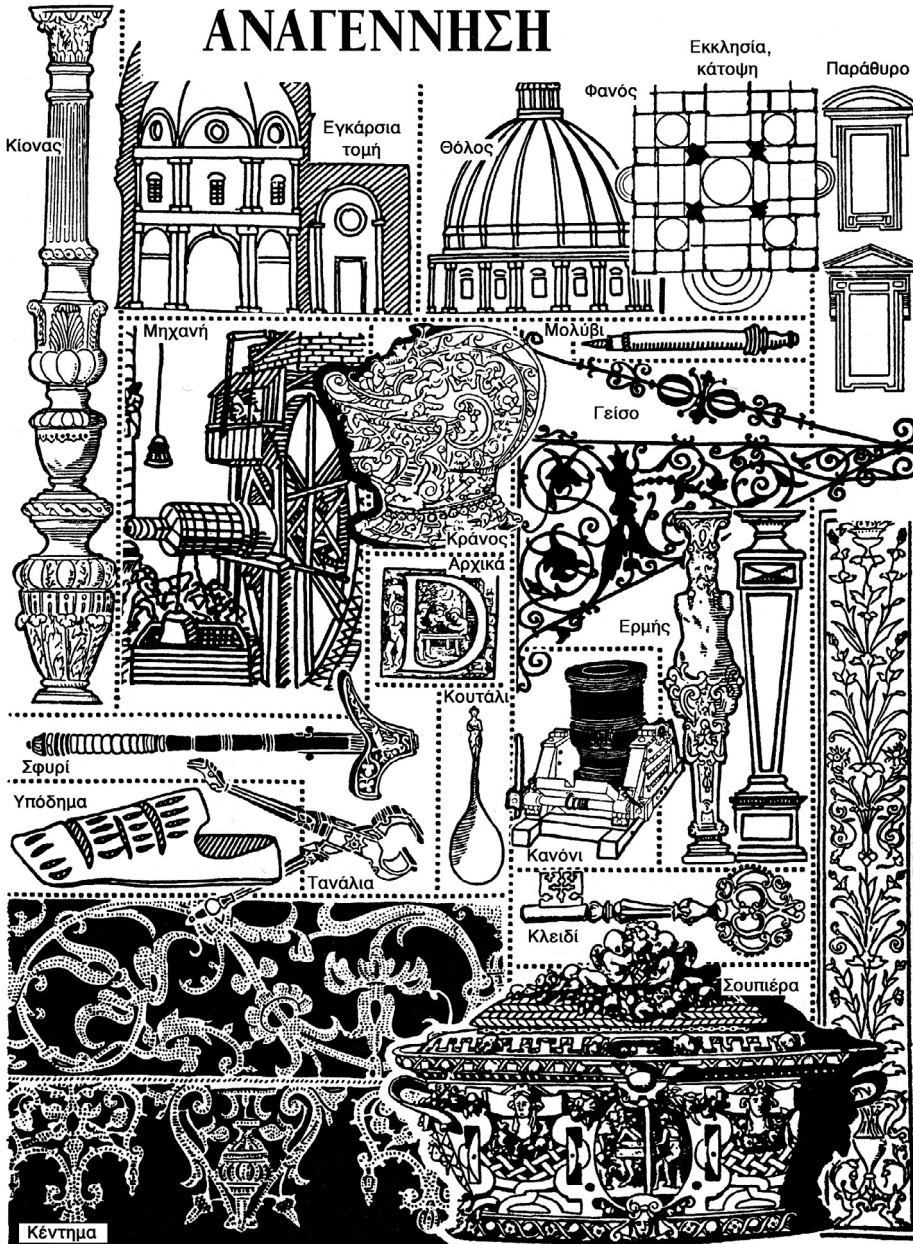
Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΛΑΒΒΑΣ γεννήθηκε στη Ρηχεία Λακωνίας το 1935 και πέθανε στην Αθήνα το 2006. Αρχιτέκτονας και

Αρχαιολόγος. Σπούδασε ιστορία και αρχαιολογία στο ΠΑ και αρχιτεκτονική στο Πολυτεχνείο της Ζυρίχης. Δίδαξε αρχιτεκτονική μορφολογία, ρυθμολογία και ιστορία της αρχιτεκτονικής.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το συγγραφικό του έργο διακρίνεται η *Επίτομη Ιστορία της Αρχιτεκτονικής*, με έμφαση στον 19ο και 20ό αιώνα (Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 2002). Πρόκειται για μια συνοπτική θεώρηση της ανθρώπινης δημιουργίας στον τομέα της αρχιτεκτονικής, από τις πρωτόλειες ως τις σύγχρονες κατασκευές. Προβάλλονται κορυφαία έργα της παγκόσμιας αρχιτεκτονικής, αντιπροσωπευτικά κάθε έθνους, ανεξαρτήτως ηπείρου, που κρίνονται όχι απλά ως μνημειακές δημιουργίες, αλλά ως μνημεία ενταγμένα στο πολεοδομικό σύνολο που ανήκουν, και προσδιορίζονται ακριβώς τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα κάθε αρχιτεκτονικού ύφους, συγκεκριμένης περιόδου, όπως της Ρωμανικής λόγου χάρη, ενώ παρατίθενται φωτογραφίες και σχέδια καθεδρικών ναών και μοναστηριακών συγκροτημάτων. Έμφαση δίνεται στη νεότερη και σύγχρονη αρχιτεκτονική, με πυκνές αναφορές στην ελληνική αρχιτεκτονική παράδοση του 20ού αιώνα. Να σημειώσουμε εδώ την πλούσια εικονογράφηση της έκδοσης: φωτογραφίες και σκίτσα, που συμπληρώνουν και τεκμηριώνουν τα κείμενα. Μια άλλη αξιόλογη εκδοτική δραστηριότητα του Λάββα είναι ο συντονισμός και η γενική επισημείωση στους δύο τελευταίους συλλογικούς τόμους: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική*, Μακεδονία Α' - Μακεδονία Β' - Θράκη (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1998 και 1991 αντίστοιχα): ενδεδειγμένη παρουσίαση δειγμάτων της τοπικής αρχιτεκτονικής παράδοσης, με φωτογραφικό υλικό, σχέδια και σημειώσεις σε παράλληλη στήλη. Κ.Σ.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗ

Σύνθεση που ανοίγει το κεφάλαιο της Αναγέννησης στην έκδοση: «Επίτομη Ιστορία», εικόνα 18. Αναγέννηση. Τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά.

Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΜΙΧΕΛΗΣ γεννήθηκε το 1903 στην Πάτρα και πέθανε στην Αθήνα το 1969. Σπούδασε αρχιτεκτονική στο Πολυτεχνείο της Δρέσδης και δίδαξε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ. Θεωρείται ο κατεξοχήν θεωρητικός της αρχιτεκτονικής τέχνης και τόνισε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε μνημείου, με βάση τα γεωμετρικά σχήματα, το ανθρώπινο μέτρο και το φυσικό τους περιβάλλον, ώστε να επιτευχθεί η επιδιωκόμενη αρμονία. Ως αρχιτέκτονας εργάστηκε αρχικά στην Πάτρα και αργότερα εγκαταστάθηκε στην Αθήνα, όπου πρωτοστάτησε στην έκδοση του περιοδικού *Χρονικά Αισθητικής*.

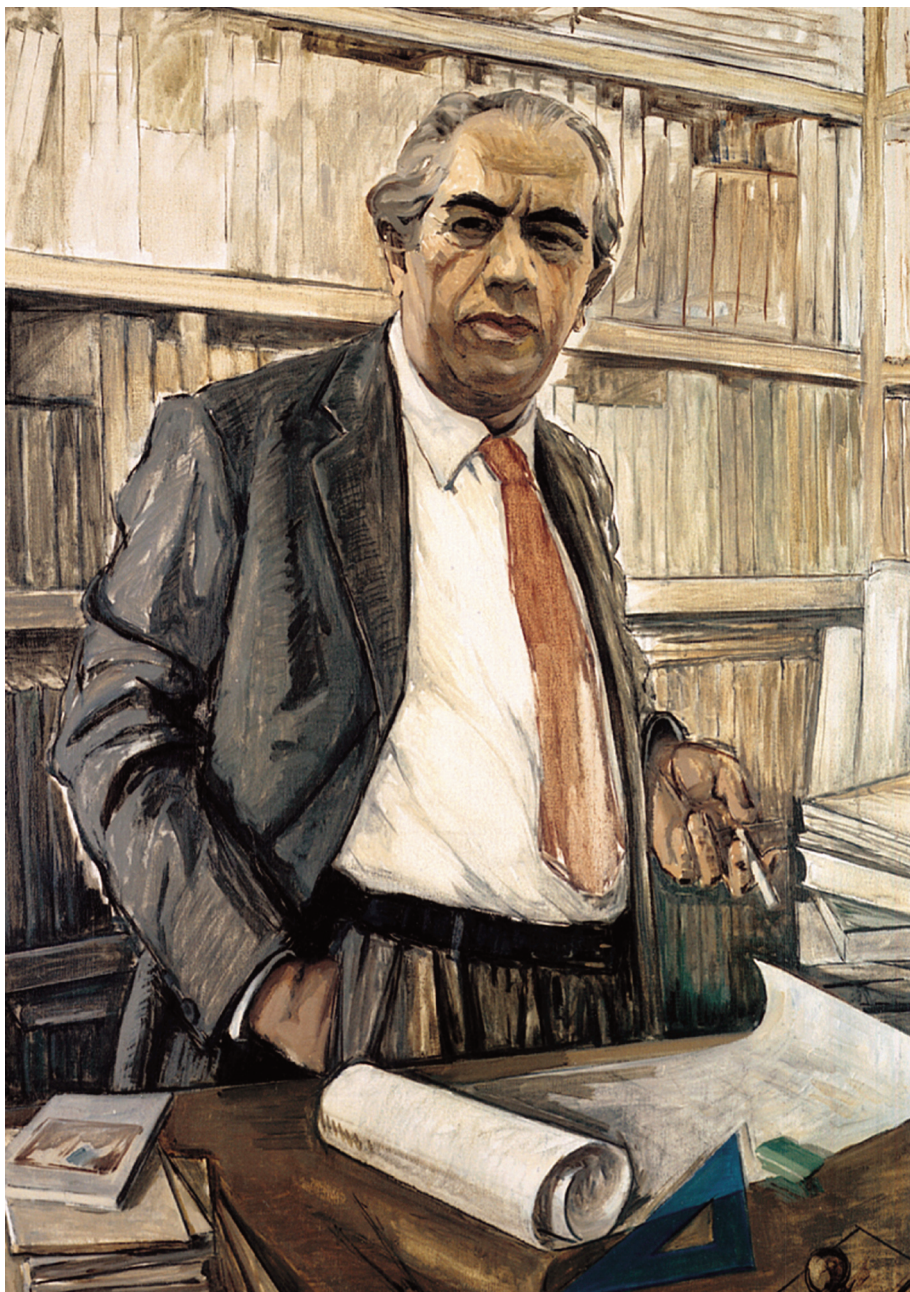
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα βιβλία του Μιχελή, που μεταφράστηκαν και σε διάφορες ξένες γλώσσες, διακρίνονται τρία: *Η Αρχιτεκτονική ως Τέχνη*, *Αισθητικά Θεωρήματα* και *Αισθητική και Θεώρηση της Βυζαντινής Τέχνης* (εκδόσεις Ιδρύματος Παναγιώτη και Έφης Μιχελή). Ο Μιχελής επισημαίνει τους κανόνες που πρέπει να διέπουν κάθε αρχιτεκτόνημα τόσο σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον, όσο και σε συνάρτηση με τη λειτουργία του – δηλαδή, δημόσιου ή ιδιωτικού χαρακτήρα. Υπό το πρίσμα αυτό, το βιβλίο του *Η Αρχιτεκτονική ως τέχνη* ανοίγει με την επισήμανση πως πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη ο ρόλος της δημιουργίας στην περίπτωση που προορίζεται να εξυπηρετήσει ανθρώπινες ανάγκες.

Επίσης αναφέρεται επί μακρόν στην αισθητική και την εντύπωση που προκαλεί στον άνθρωπο η επαφή με το ωραίο και το «άνοιγμα της ψυχής» που επιφέρει. Ο Μιχελής υπήρξε από τους πρώτους Έλληνες αρχιτέκτονες που αποδέχτηκε τη χρησιμότητα των νέων υλικών, μπετόν αρμέ, λόγω χάρη, στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής φόρμας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το βιβλίο του: *Αισθητική Τριλογία* (Αθήνα, Ίκαρος, 1937): ένας διάλογος στην Ακρόπολη μεταξύ του *Αισθητικού* και του *Ερασιτέχνη*, με παρεμβολή του *Ζωγράφου*, στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Απολογία Κριτικού».

Κ.Σ.

Ο Παναγιώτης Μιχελής σε ζωγραφική απεικόνιση του Κώστα Μαλάμου.

Καστοριά, τ' αρχοντικά

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1927, σπούδασε στο ΕΜΠ και παρακολούθησε μαθήματα Κλασικής και Βυζαντινής Αρχαιολογίας

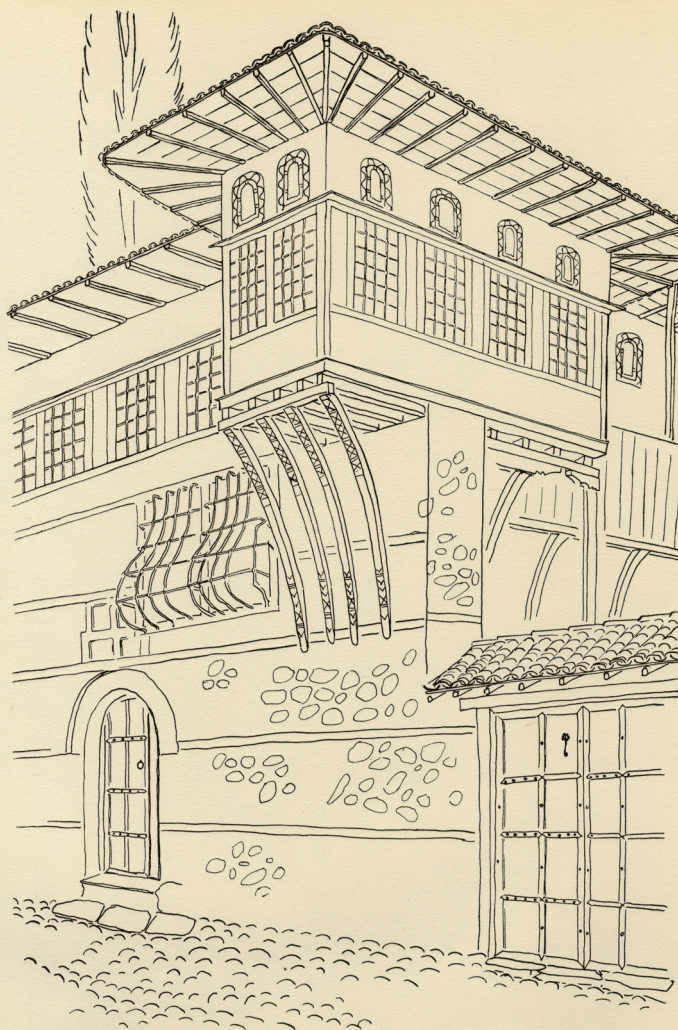
και Τέχνης στη Σορβόνη και στο Institut d'Art et Archéologie στο Παρίσι. Εξελέγη καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας στο ΑΠΘ το 1958. Έχοντας σπουδάσει και Θεολογία στο ΑΠΘ, εκπροσώπησε το Ορθόδοξο Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ στην Επιτροπή Αναστήλωσης του Πανάγιου Τάφου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Σε θεωρητικό επίπεδο, ο Μουτσόπουλος διακρίνεται για τις μελέτες του στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή ναοδομία, καθώς και για τις ανασκαφές που διενήργησε στην Εύβοια και στις Πρέσπες. Από το μεγάλο τμήμα των εργασιών του, που έχουν δημοσιευθεί, ξεχωρίζουν τα: *Καστοριά, τ' αρχοντικά* (1962) και *Τ' αρχοντικά της Σιάτιστας* (1964).

Τα βιβλία αυτά, που διακρίνονται για την αισθητική και τον σεβασμό τους προς την ελληνική τυπογραφική παράδοση, είναι διαφωτιστικά της συνολικής εικόνας που είχαν πόλεις όπως η Καστοριά και τα αρχοντικά της. Η προσέγγιση του Μουτσόπουλου είναι λεπτομερής: το αρχοντικό Τσετσαπά, λόγου χάρη, φωτογραφήθηκε από όλες τις πλευρές του και στη συνέχεια εκπονήθηκαν γραμμικά σχέδια υπό κλίμακα, που αναδεικνύουν την αρχική εικόνα του. Οι αποτυπώσεις της αρχιτεκτόνισσας Αλ. Πασχαλίδου-Μωρέτη δεν περιορίζονται στις εξωτερικές όψεις, αλλά με βάση τις κατόψεις, φιλοτεχνήθηκαν τομές, ανόψεις και εσωτερικές όψεις, που προβάλλουν τον ξυλόγλυπτο και ζωγραφικό διάκοσμο. Πρόσθετη εικόνα του χαρακτήρα του εσωτερικού των αρχοντικών της Καστοριάς δίνει και η έγχρωμη αναπαραγωγή που επιμελήθηκε η Πασχαλίδου-Μωρέτη και πάλι, για την οροφωγράφιση των αρχοντικών Σαπουτζή.

Κ.Σ.

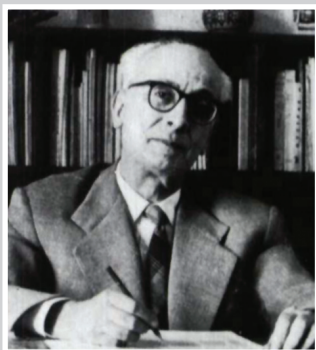

ΚΑΣΤΟΡΙΑ

Σχέδιο 'Αρχιτ. 'Αλ. Πασχάλιδου-Μωρέτη

Εξωτερική άποψη του αρχοντικού Νανζή στην Καστοριά (πίν. 38), σε σχέδιο της Αλ. Πασχάλιδου-Μωρέτη, από την έκδοση: «Καστοριά, τ' αρχοντικά».

Αι Αθήναι Από τον 19ο εις τον 20όν αιώνα

Ο ΚΩΣΤΑΣ ΜΠΙΡΗΣ γεννήθηκε στο Κάιρο το 1899 και πέθανε στην Αθήνα το 1980. Σπούδασε αρχιτεκτονική και ειδικεύτη-

κε στην πολεοδομία, ενώ παράλληλα ασχολήθηκε με τη συγγραφή ιστορικών δοκιμίων με επίκεντρο την οικιστική εξέλιξη των Αθηνών. Προσελήφθη στον Δήμο Αθηναίων και διηύθυνε το Σχέδιο Πόλεως και μετά το 1945 συνέταξε το «Γενικό Σχέδιο Ανασυγκρότησης της Πρωτεύουσας». Οραματίστηκε μια διαφορετική Αθήνα από αυτή που βιώνουμε σήμερα, με την αποσυμφόρηση του Διοικητικού Κέντρου και την ίδρυση «νέας πόλης» στο Θυριάσιο-Μεγαρικό πεδίο – κάτι που έμεινε τελικά στα χαρτιά. Πρωτοστάτησε στην κίνηση κατά της συστηματικής κατεδάφισης σημαντικών κτηρίων νεοκλασικιστικού ύφους (Μέγαρο Ράλλη στην πλατεία Κλαθμώνος).

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο σπουδαιότερο είναι *Αι Αθήναι. Από τον 19ο εις τον 20όν αιώνα* (Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1995). Πρόκειται για ένα αναντικατάστατο και πρωτοποριακό βιβλίο, με εικόνες των σπουδαιότερων μνημείων, βασισμένες σε σχέδια και πίνακες των περιηγητών που επισκέφθηκαν την Αθήνα τον 19ο αιώνα.

Παρατίθενται πολεοδομικοί χάρτες, υπογεγραμμένοι από τους Κλεάνθη και Σάουμπερτ, και σε συνδυασμό με τα νέα κτίσματα που άρχισαν να ανεγείρονται στην Αθήνα. Παρακολουθούμε λοιπόν, βήμα προς βήμα, την αρχιτεκτονική εξέλιξη της νέας πρωτεύουσας και τους αρχιτέκτονες που πρωταγωνίστησαν στον σχεδιασμό των δημόσιων και ιδιωτικών κτηρίων: Μέγαρο Σλήμαν, Αρχαιολογικό Μουσείο, Σιναία Ακαδημία, Ανάκτορα επί της Ηρώδου του Αττικού, εκκλησία της Χρυσοσπηλιώτισσας, Δημοτικό Θέατρο Αθηνών, Μαράσλειο, Μέγαρο Χαροκόπου και Δημητρίου και πολλά άλλα.

Κ.Σ.

Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925

Ο ΜΑΝΟΣ Γ. ΜΠΙΡΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1942, σπούδασε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ και ολοκλήρω-

σε τις σπουδές του στο Τεχνικό Πανεπιστήμιο του Μονάχου. Η έρευνά του επικεντρώθηκε στη μελέτη της νεότερης αστικής αρχιτεκτονικής, κυρίως της αθηναϊκής νεοκλασικής.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα συγγράμματά του ξεχωρίζει η *Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική 1875-1925* (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 2003), το οποίο στην ουσία αποτελεί επανέκδοση (με διαφορετική εσωτερική οργάνωση) του τόμου που κυκλοφόρησε το 1987. Το βιβλίο του Μπίρη ανοίγει με το κεφάλαιο «Η αστικοποίηση της αθηναϊκής κοινωνίας», στο οποίο, συνδυάζοντας πολεοδομικούς χάρτες και φωτογραφίες από την παλιά Αθήνα, παρακολουθεί βήμα προς βήμα την οικιστική εξέλιξη και τις διάφορες οικοδομικές δημιουργίες και πρότυπα που χρησιμοποιήθηκαν. Οι φωτογραφίες μονοκατοικιών και διπλοκατοικιών συνοδεύονται από λεπτομερείς αποτυπώσεις των προσώπων, στις οποίες διακρίνονται τα στυλιστικά στοιχεία, τα αετώματα, οι ρυθμολογικές ενότητες και τα χαρακτηριστικά που ορίζουν τα επίπεδα των ορόφων. Ο Μπίρης όμως δεν αρκείται μόνο στην παράθεση αυτών των στοιχείων, αλλά προβάλλει τις λεπτομέρειες των αρχιτεκτονικών μελών, όπως λαξευτά γείσα, κιονόκρανα και βάσεις παραστάδων, είδη επίπλαστων διακοσμήσεων κ.ά. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει το κεφάλαιο «Μεταβατικές μορφές των αρχών του 20ού αιώνα», με την επισήμανση κτισμάτων του ύστερου κλασικισμού, όπως το Μέγαρο Αθανασούλη στην οδό Πανεπιστημίου, του αρχιτέκτονα Αναστάσιου Μεταξά (σήμερα κατεδαφισμένο).

Κ.Σ.

Πρόσοψη της διάροφης οικίας επί της οδού Φυλής 48. Σχέδιο που φιλοτέχνησε ο Μ. Μπίρης, από την έκδοση: «Αθηναϊκή Αρχιτεκτονική, 1875-1925» (σ. 81).

0 1 3 M.

ΜΑΝΟΣ ΜΗΤΡΗΣ

Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής

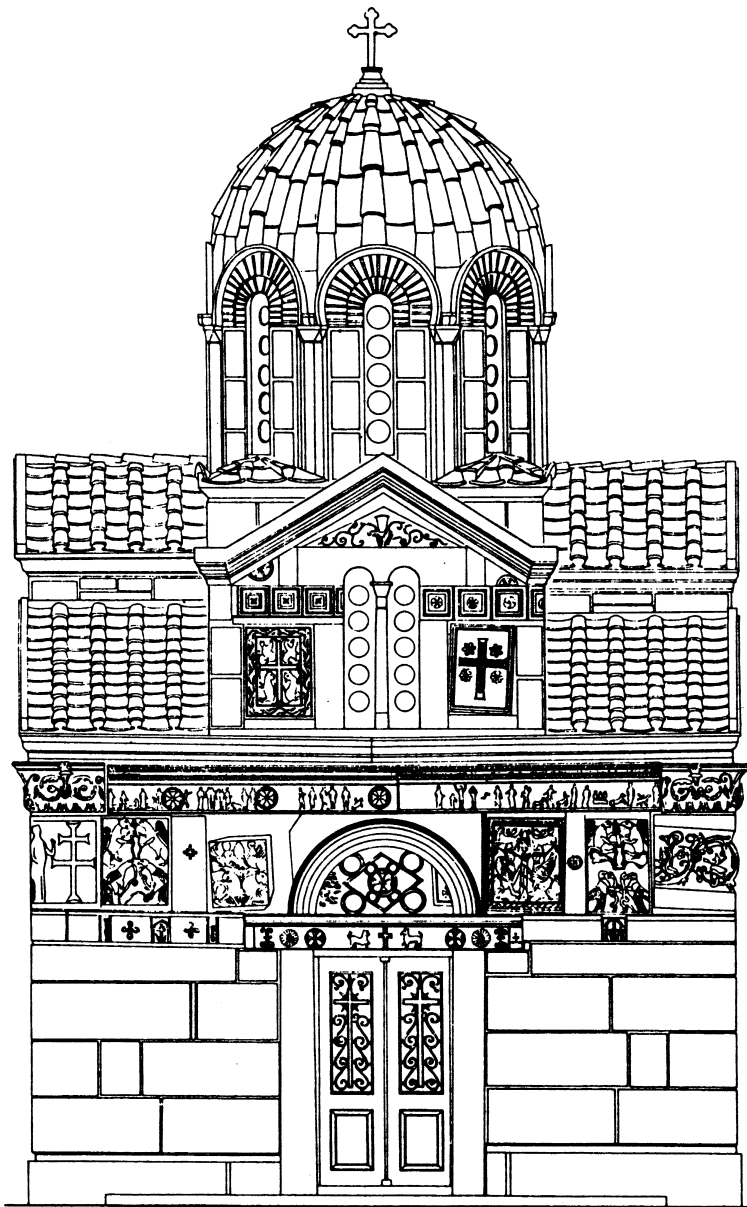
Ο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1933, σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ και Ιστορία της τέχνης

στο Παρίσι. Εργάστηκε στη Διεύθυνση Αναστήλωσης (1960-1966) ως αρχιτέκτων και διετέλεσε μέλος της Επιτροπής Συντήρησης της Ακρόπολης. Με τη βαθιά του γνώση της ιστορίας της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής, από τους αρχαίους χρόνους ως τους μεταβυζαντινούς, είχε την τύχη να διαπλάσει εξαιρετικά προικισμένους μαθητές, που με τη σειρά τους εργάστηκαν με ζήλο για στην αποκατάσταση της εικόνας των αθηναϊκών και άλλων μνημείων της αρχαιότητας.

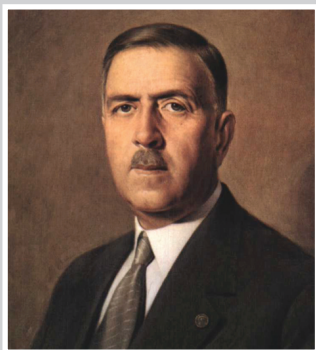
ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από όλες τις ανθρώπινες δημιουργίες, η πιο εμφανής επί καθημερινής βάσης είναι το οικοδόμημα, το οποίο είναι δηλωτικό του καλλιτεχνικού ρεύματος της κάθε εποχής και εκφράζει παράλληλα τα οικονομικά και κοινωνικά γνωρίσματα κάθε πόλης. Ο Μπούρας, στα *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής* (Αθήνα, Συμμετρία, 1999) περιγράφει την εξέλιξη της αρχιτεκτονικής φόρμας, σημειώνοντας και τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, από τους λαούς της Ανατολής αρχικά (Αίγυπτος), για να προχωρήσει στη συνέχεια στην εξέταση της ελληνορωμαϊκής παράδοσης. Τοπογραφικά, κατόψεις, προοπτικά και άλλα σχέδια, που συντάχθηκαν από αρχαιολόγους, συνοδεύουν τον πρώτο τόμο, ενώ ο δεύτερος πραγματεύεται την αρχιτεκτονική ναοδομία, κυρίως στο Βυζάντιο, με αναφορές στον ισλαμικό κόσμο και στην αρχιτεκτονική των καθεδρικών ναών της Δύσης κατά τον Μεσαίωνα.

Ξεχωριστή θέση στην εργογραφία του Μπούρα έχει και η αρχιτεκτονική μελέτη για ένα από τα σπουδαιότερα βυζαντινά μνημεία που διασώθηκαν στον ελληνικό χώρο: *Η Νέα Μονή της Χίου. Ιστορία και Αρχιτεκτονική* (Αθήνα, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος 1981).

Κ.Σ.

Πρόσοψη της Παναγίας της Γοργοεπήκοου - Μικρή Μητρόπολη, σ. 252, από το Αρχείο Μορφολογίας (ΕΜΠ), από την έκδοση: «Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής» (2ος τόμ.).

Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων

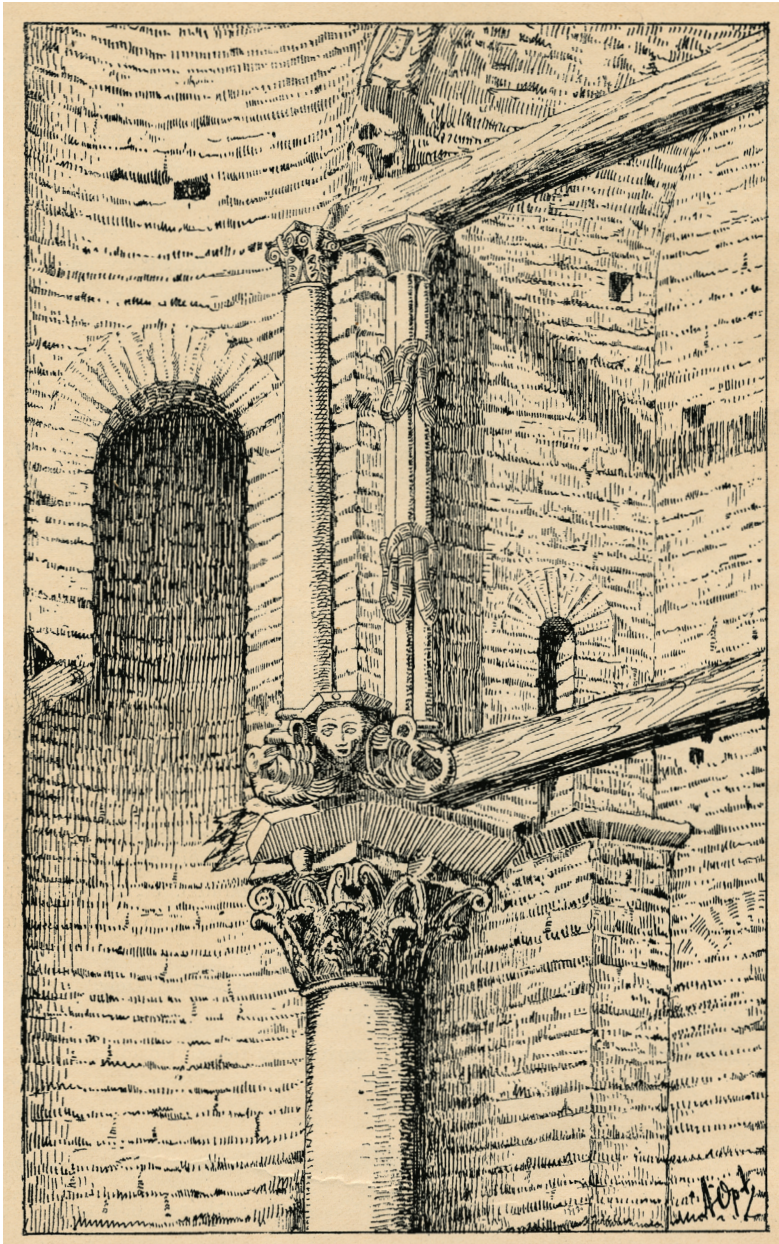
Ο ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1887, όπου και πέθανε

το 1979. Σπούδασε στη Σχολή Πολιτικών Μηχανικών του ΕΜΠ και το ενδιαφέρον του στράφηκε στη μελέτη των αρχαίων μνημείων, στηριζόμενος σε αρχαίες λογοτεχνικές πηγές, καθώς είχε μαθητεύσει και στη Φιλοσοφική Σχολή του ΠΑ. Από το 1910 ως το 1917 καταπιάστηκε με την αποκατάσταση μνημείων της Ακρόπολης και οι γνώσεις που απέκτησε τον ανέδειξαν σε μεγάλο «δάσκαλο» της αρχαιολογίας. Ένας αρχαιολόγος της κλασικής εποχής, βυζαντινολόγος, αρχιτέκτονας και ανασκαφέας, που απέκτησε καθολική, σχεδόν, εικόνα της διαστρωμάτωσης του αθηναϊκού αρχαιολογικού χώρου, από την αρχαιότητα ως τη μεταβυζαντινή εποχή.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τα πολλά συγγράμματά του ξεχωρίζει η δίτομη έκδοση: *Τα υλικά δομής των αρχαίων Ελλήνων* (Αθήνα, εκδ. Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής, 1955-1958). Τόμοι καθοριστικής σημασίας για την καταγραφή των διαφορετικών υλικών, ξύλο, πέτρα, μάρμαρο, μέθοδοι συνδεσμολογίας κ.ά., που χρησιμοποιήθηκαν κατά εποχές.

Εξαιρετικά σημαντικό για την παλαιοχριστιανική αρχιτεκτονική είναι και το δίτομο βιβλίο του: *Η Ξυλόστεγος Παλαιοχριστιανική Βασιλική της Μεσογειακής Λεκάνης* (Αθήνα, Αρχαιολογική Εταιρεία, 1954). Στους τόμους αυτούς ο Ορλάνδος σημειώνει και καταγράφει όλα τα αρχιτεκτονικά μέλη των βασιλικών, όπως και όλες τις παραλλαγές, φερ' ειπείν κιονοκράνων κλασικότροπης και χριστιανικής σχεδίασης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αντίληψη του κατεξοχήν χαρακτηριστικού του παλαιοχριστιανικού ναού είναι το λεγόμενο «Φράγμα του Πρεσβυτέρου» («τέμπλο») και η παρουσίαση διαφόρων τύπων μαρμάρινων θωρακίων και πεσσίσκων.

Κ.Σ.

Οι κιονίσκοι της ΝΔ γωνίας, από την έκδοση: «Η Παρηγορήτισσα της Αρ-
της», Αθήνα, 1921, σε σχέδιο του Α. Ορλάνδου (σ. 47).

ΑΘΗΝΑ. Ένα όραμα του κλασικισμού

Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ-ΒΕΝΕΤΑΣ

γεννήθηκε στην Αθήνα το 1933, σπούδασε αρχιτεκτονική στο ΕΜΠ και ολοκλήρωσε στο Παρίσι τις σπουδές του στην πολεοδομία. Ειδικεύθηκε στην εκπόνηση μελετών πολεοδομικού-χωροταξικού χαρακτήρα, όπως λ.χ. το σχέδιο που συνέταξε για την πόλη των Χανίων.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Συνέγραψε πολλά έργα, στα ελληνικά και σε ξένες γλώσσες, με επίκεντρο τον σχεδιασμό οικιστικών συνόλων και γνώμονα την ένταξή τους αρμονικά στο φυσικό περιβάλλον. Αυτό είναι το αντικείμενο της μελέτης του και στο βιβλίο του *ΑΘΗΝΑ. Ένα όραμα του κλασικισμού* (Αθήνα, Εκδόσεις Καπόν, 2001), στο οποίο καταπιάνεται κυρίως με τις πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές προτάσεις που υποβλήθηκαν από τότε που η Αθήνα επιλέχθηκε (το 1833) ως έδρα του νεοσύστατου βασιλείου.

Ο Βενετάς εμπλουτίζει τις περιγραφές του με πολεοδομικά και προοπτικά σχέδια, που φιλοτεχνήθηκαν από περιηγητές και μέλη επιστημονικών αποστολών διαφόρων ξένων ιδρυμάτων, δίνοντας έτσι την εικόνα της εξέλιξης της πολεοδομικής διαδρομής των Αθηνών. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, για τις μεγαλεπήβολες, ρωμαϊκού τύπου αρχιτεκτονικές συλλήψεις, παρουσιάζουν τα σχέδια του Karl-Friedrich Schinkel για τη μετατροπή του Ιερού Βράχου σε βασιλικά ανάκτορα του Όθωνα και της Αμαλίας. Την έκδοση συνοδεύει αρχαιακό υλικό, συχνά ανέκδοτο, και εκτεταμένες σημειώσεις, που στοιχειοθετούν τις απόψεις του.

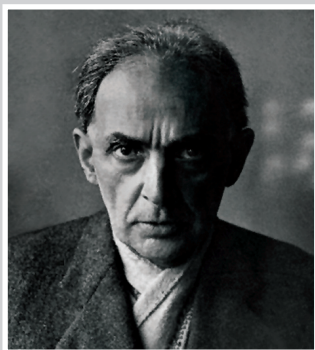
Αξίζει να προσέξει κανείς το προοπτικό σχέδιο που φιλοτέχνησε ο συγγραφέας (εικ. 67) με βάση τον πολεοδομικό χάρτη για τη *Νέα Αθήνα* (1833), που εκπόνησαν οι Στ. Κλεάνθης και Ed. Schaubert.

Κ.Σ.

Άποψη της προεπαναστατικής Αθήνας από τα βορειοανατολικά, σε τοιχογραφία του Carl Ferdinand von Kügelgen (1820), Rheinisches Landensmuseum, Βόννη. Από την έκδοση: «ΑΘΗΝΑ. Ένα όραμα του κλασικισμού» (σ. 20-21).

Κείμενα

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΙΚΙΩΝΗΣ γεννήθηκε στον Πειραιά το 1887 και πέθανε στην Αθήνα το 1968. Σπούδασε στο ΕΜΠ πολιτικός μηχανικός και παρακολούθησε μαθήματα ζωγραφικής και αρχιτεκτονικής στο Μόναχο και στο Παρίσι. Επιστρέφοντας

στην Ελλάδα καταπιάνεται για μεγάλο διάστημα με τη ζωγραφική, κατηγοριοποιώντας μάλιστα τη θεματολογία του σε δέκα ενότητες.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το 1950 ξεκινά μια δεύτερη γόνιμη περίοδος της ζωής του Πικιώνη, επικεντρωμένη αυτή τη φορά στην αρχιτεκτονική. Εκδίδει δύο λευκώματα για την αρχιτεκτονική της Καστοριάς και της Ζαγοράς και συμμετέχει στη σύνταξη του πρωτοποριακού για την εποχή περιοδικού *Το 3ο μάτι* (1935-1937), μαζί με τους Παπαλουκά, Δούκα κ.ά.

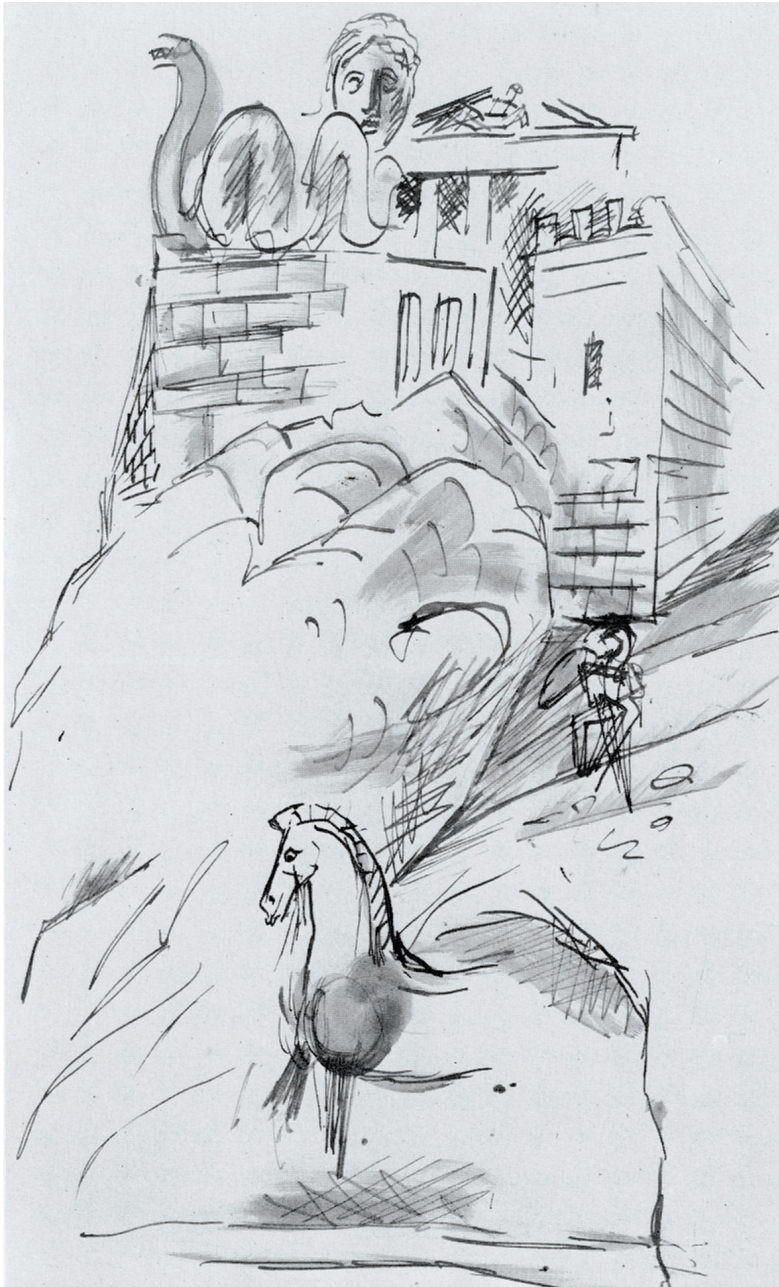
Η γενικότερη τάση του απέναντι στην τέχνη και την αρχιτεκτονική είναι ο συγκερασμός της τοπικής λαϊκής παράδοσης με τα σύγχρονα καλλιτεχνικά ρεύματα.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαμορφώση αρχαιολογικών χώρων και κυρίως αυτών γύρω από την Ακρόπολη. Ο Πικιώνης συνδυάζοντας διαφορετικά υλικά (μάρμαρο, πέτρα, οπτόπλινθους) πέτυχε να σφραγίσει πολλές κατασκευές του με τη διαχρονική συνέχεια της ελληνικής αρχιτεκτονικής, από τη λαϊκή ως τη μνημειακή.

Ιδιαίτερα διαφωτιστική ως προς την αρχιτεκτονική «φιλοσοφία» του Πικιώνη είναι το βιβλίο: Δ. Πικιώνη, *Κείμενα* (Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2000). Πρόκειται για συναγωγή χειρόγραφου υλικού του Πικιώνη, που συγκέντρωσε μετά τον θάνατό του η κόρη του Αγνή Πικιώνη μαζί με τον Μιχάλη Παρούση, με θεματικές ενότητες, όπως «Γαίας ατίμωσης», η ενόραση των αρχαίων για την αποκαλυπτική σχέση που μπορεί να διαμορφώσει το φυσικό περιβάλλον με τον λόγο.

Κ.Σ.

Σχέδιο του Δ. Πικιώνη, με τον τίτλο «Τοπίο», από την έκδοση: «Κείμενα» (σ. 125).

Ο Παρθενώνας και η Ακτινοβολία του στα Νεώτερα Χρόνια

Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΟΥΡΝΙΚΙΩΤΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1955. Είναι καθηγητής στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, όπου διδάσκει Θεωρία της Αρχιτεκτονικής. Σπούδασε αρχιτεκτονική στην Αθήνα, πολεοδομία στο Παρίσι, έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στη Φιλοσοφία και τη Γεωγραφία, και έχει εκπονήσει δύο διδακτορικές διατριβές σε πανεπιστήμια του Παρισιού.

Είναι μέλος του Κεντρικού Συμβουλίου Νεωτέρων Μνημείων, της εκτελεστικής επιτροπής του Διεθνούς οργανισμού Τεκμηρίωσης και Διατήρησης κτηρίων και συνόλων του Μοντέρνου Κινήματος (DOCOMOMO). Από το 2010 έχει επικεντρώσει το ενδιαφέρον του σε μελέτες και έρευνες για την ανασυγκρότηση του μητροπολιτικού κέντρου της Αθήνας. Είναι σύμβουλος του Ιδρύματος Ωνάση για το πρόγραμμα Rething Athens, που αναμένεται να υλοποιηθεί σύντομα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Έχει δημοσιεύσει πολλά δοκίμια για την ιστορία, τη θεωρία και την αισθητική της αρχιτεκτονικής του 19ου και του 20ού αιώνα. Η *Ιστοριογραφία της Μοντέρνας Αρχιτεκτονικής* (Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1999) έχει μεταφραστεί στα αγγλικά, ισπανικά και κινέζικα.

Σημαντική επίσης είναι η συμβολή του στον συλλογικό τόμο: *Ο Παρθενώνας και η Ακτινοβολία του στα Νεώτερα Χρόνια* (Εκδοτικός Οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1994), του οποίου είχε την επιστημονική επιμέλεια. Στην προαναφερθείσα έκδοση γράφουν, για το μνημείο που στέκει στην κορυφή της ανθρώπινης αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, οι πλέον αξιόλογοι αρχαιολόγοι και θεωρητικοί της αρχιτεκτονικής: Σ. Κονταράτος, «Ο Παρθενώνας ως πολιτισμικό ίνδαλμα»· Μ. Κορρές, «Η Αρχιτεκτονική του Παρθενώνα»· Α. Δεληβορριάς, «Ο γλυπτικός διάκοσμος του Παρθενώνα»· Φανή

Σχεδιαστική «αποκατάσταση» του διακοσμητικού χρωματισμού του Παρθενώνα, σύμφωνα με την άποψη του Β. Laviot (1879-1880), από την έκδοση: «Ο Παρθενώνας» (σ. 275).

Η εικόνα του Παρθενώνα από τα Προπύλαια, από την έκδοση: «Ο Παρθενώνας» (σ. 12).

Μαλούχου-Tufano, «Περιγραφές, έρευνες και απεικονίσεις του Παρθενώνα από τον Κυριάκο της Αγκώνας ως τον Frédéric Boissonas»· Στ. Λυδάκης, «Η επίδραση των γλυπτών του Παρθενώνα στη γλυπτική και τη ζωγραφική του 19ου και 20ού αιώνα»· Δ. Φιλιππίδης, «Ο αποθαυμασμός του Παρθενώνα από την ελληνική κοινωνία»· Χ. Μπούρας, «Οι εργασίες αποκατάστασης του Παρθενώνα και η μετατόπιση των αντιλήψεων για τη διατήρηση των μνημείων» και Α. Αργυρίου, «Ο Παρθενώνας στη συνείδηση των νέων Ελλήνων ποιητών και στοχαστών».

Το άρθρο του Τουρνικιώτη «Η παρουσία του Παρθενώνα στην ιστορία της θεωρίας της νεώτερης αρχιτεκτονικής» (σ. 200-208) αναφέρεται στη συνείδηση που διαμορφώθηκε στη διεθνή αρχιτεκτονική κοινότητα από τον 15ο αιώνα μ.Χ. και μετά, πως ο Παρθενώνας ήταν και παραμένει το τελειότερο δείγμα αρχιτεκτονικής σύλληψης που ανηγέρθη ποτέ!

Πότε όμως ανακαλύφθηκε και πάλι ο Παρθενώνας ως μνημείο «τέλειων» αναλογιών και σύνθεσης; Με αφετηρία αυτό το ερώτημα ο Τουρνικιώτης γράφει την ιστορία του μνημείου, εκθέτοντας τις εικαστικές προσεγγίσεις και τα πολύτιμα σχέδια που εκπόνησε ο J.D. Le Roy (1758), όπως απεικονίζονται στις πολύτιμες και σπάνιες εκδόσεις των περιηγητών.

Μία άλλη, ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη προσέγγιση του Τουρνικιώτη, είναι η επισκόπηση του ύφους και του σχεδιασμού «εθνικών μνημείων», όπως ο Παρθενώνας, από άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης: Karl von Fischer (Γερμανικό Εθνικό Μουσείο), Thomas Harrison (Εθνικό Βρετανικό Μουσείο) κ.ά. Εικαστικό και φωτογραφικό υλικό, εμπλουτίζει την ιστορική διαδρομή του Τουρνικιώτη, αναδεικνύοντας αρχιτεκτονικά μνημεία και κατασκευαστικές λεπτομέρειες, που επηρέασαν τον σχεδιασμό μνημείων, στην Ευρώπη και την Αμερική.

Από τις πρόσφατες εκδόσεις έργων του ξεχωρίζουν: *Η Αρχιτεκτονική στη σύγχρονη εποχή* (2006) και *Η διαγώνιος του Le Corbusier* (2010).

Κ.Σ.

Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών

Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ γεννήθηκε το 1908 στο Ρόστοβ της Ρωσίας και πέθανε στην

Αθήνα το 1985. Η οικογένειά του εγκαταστάθηκε το 1912 στη Αθήνα, όπου και σπούδασε στη Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ, με καθηγητές τον Α. Ορλάνδο και τον Δ. Πικιώνη. Η ενασχόλησή του με την αρχαιολογία χρονολογείται από το 1931, οπότε ως απόφοιτος του Πολυτεχνείου πλέον συμμετείχε στην ανασκαφή της Αρχαιολογικής Εταιρείας στην Ελευσίνα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από τις πολυάριθμες μελέτες και εκδόσεις του ξεχωρίζουν το *Bildlexikon zur Topographie des Antiken Athen* (Τύμπινγκεν 1971) και η *Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών* (Αθήνα 1960). Στο βιβλίο αυτό προβάλλεται η ιστορία της Αθήνας από την εποχή της ίδρυσής της ως τις αρχές του 19ου αιώνα. Η δομή του συγγράμματος ακολουθεί κατά χρονική τάξη την «πολεοδομική» και οικιστική πορεία της πόλης από το 3500 π.Χ., αφού πρώτα γίνεται λόγος για το φυσικό περιβάλλον και τις γεωλογικές διαπλάσεις του τοπίου.

Στο βιβλίο του Τραυλού μπορεί κανείς να παρακολουθήσει τη μορφή της Αθήνας κατά τους κλασικούς χρόνους, πώς συνδέονται τα Μακρά Τείχη με την πόλη και τα λιμάνια του Πειραιά και του Φαλήρου, ποια ήταν η θέση των αθηναϊκών γυμνασίων, ποια μνημεία ακριβώς ανηγέρθησαν στον Ιερό Βράχο και πέριξ αυτού. Μετά το κεφάλαιο περί της εικόνας που είχε η Αθήνα κατά τη Φραγκοκρατία, ο Τραυλός αναφέρεται διεξοδικά στις καταστροφές που προξένησε στον Παρθενώνα ο βομβαρδισμός του Μοροζίνι, το 1687, όπως απεικονίζεται στα σχέδια που περιλαμβάνονται στην έκδοση του Francesco Fanelli, *Atene Attica* (Βενετία, 1707).

Κ.Σ.

Ι. ΤΡΑΥΛΟΥ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Κάλυμμα από την έκδοση: «Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών», με άποψη της πόλης από τα νοτιοανατολικά (F. Stademann, *Panorama von Athen*, München, 1841).

Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ γεννήθηκε στην Αθήνα το 1939 και σπούδασε στη

Σχολή Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ (1962), στην οποία δίδαξε (1975-2005) πολεοδομία. Παράλληλα με την επαγγελματική του δραστηριότητα και τη συμμετοχή σε διαγωνισμούς, έχει ασχοληθεί με την καταγραφή της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής διαφόρων περιοχών της Ελλάδας.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ | Από το πλούσιο συγγραφικό του έργο ξεχωρίζει η έκδοση *Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα* (Αθήνα, Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 2001), που αποτελεί ουσιαστικά συνέχεια του βιβλίου του *Νεοελληνική Αρχιτεκτονική* (Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1984). Ο Φιλιππίδης επισημαίνει στην εισαγωγή του τα δεδομένα που διαμορφώθηκαν από την άναρχη πολεοδομική πολιτική και την ανυπαρξία νομοθεσίας που να προστατεύει την αρχιτεκτονική κληρονομιά. Ανατρέχοντας στις σελίδες του έργου αυτού, συνειδητοποιούμε ότι ορισμένα από τα νεοκλασικά μνημεία του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, όσα έμειναν όρθια, παραμένουν πολεοδομικοί άξονες της Αθήνας, στη διαδρομή των οποίων ανηγέρθησαν επώνυμα σύγχρονα κτήρια, ανάμεσα στα οποία φύτρωσαν απρόσωπες πολυκατοικίες. Το βιβλίο του Φιλιππίδη είναι μια «ματιά» στην Αθήνα, που δεν γίνεται αντιληπτή από τον περαστικό, παρά μόνο αν δει τα πράγματα από συγκεκριμένη οπτική γωνία: λόγου χάρη, από την ανωδομή στα γραφεία της Τράπεζας Εργασίας, στην Κολοκοτρώνη, με φόντο τον Παρθενώνα (σ. 307).

Ιδιαίτερα σημαντική είναι και η συμβολή του στο οκτάτομο συλλογικό έργο με τον τίτλο: *Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική* (Εκδοτικός οίκος ΜΕΛΙΣΣΑ, 1989-1995), του οποίου ο Φιλιππίδης ανέλαβε την επιμέλεια και τον συντονισμό. Η έρευνα της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής εκτείνεται από τον 15ο αιώνα ως την οριστική επικράτηση του νεοκλασικισμού,

Τα γραφεία της εταιρείας «Glaxo Welcome», που σχεδιάστηκαν από τους αρχιτέκτονες Κ. Κυριακίδη, Τ. Εξαρχόπουλο και Γ. Αποστολάκο, στη Λεωφ. Κηφισίας (1992-1995), από την έκδοση: «Μοντέρνα Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα» (σ. 182).

Ο πύργος του Καραπιπέρη στους Πύργους Θέρμης στη Λέσβο, από την έκδοση: «Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», τόμ. 1 (σ. 81, εικ. 48).

προς τα τέλη του 19ου αιώνα και δεν περιλαμβάνει τα εκκλησιαστικά αρχιτεκτονήματα, εκτός από τις μοναστηριακές κατασκευές στο Άγιο Όρος.

Θα διαπιστώσει κανείς την πολυμορφία που παρουσιάζει η αρχιτεκτονική παράδοση και τις δυτικές και αργότερα ανατολικές επιδράσεις που δέχθηκε κάθε περιοχή, διαβάζοντας το άρθρο του Χ. Μπούρα «Χίος» (τόμ. Ι, σ. 142-182), και ιδιαίτερα το σημείο που γίνεται λόγος για τις καστροειδείς κατοικίες και επαύλεις που κτίστηκαν με γενουάτικες προδιαγραφές. Η Χίος όμως είναι σχεδόν μοναδική περίπτωση, και διαφέρει ουσιαστικά απ' όλα τα κοντινά νησιά, όπως η Σάμος και η Λέσβος, όπου αναπτύχθηκαν οικισμοί στις παρυφές οχυρωμένων λόφων και αρχαίων πόλεων, όπως ο οικισμός του Μόλυβου και η ακραία σειρά σπιτιών που βλέπει προς τη θάλασσα ή το αρχιτεκτονικό ύφος που διακρίνει την πόλη Αγιάσο.

Η μέθοδος που ακολουθήθηκε είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική για την απόδοση εικόνας του ψηφιδωτού που λέγεται «παραδοσιακή αρχιτεκτονική», και τα αρχιτεκτονικά σχέδια, τα προοπτικά σκίτσα, οι φωτογραφίες των εξωτερικών και εσωτερικών όψεων αποσαφηνίζουν τον χαρακτήρα κάθε οικοδομής.

Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στην αγιορείτικη αρχιτεκτονική, το διαχρονικό αυτό καταφύγιο της Ορθοδοξίας, που άρχισε να κτίζεται μεν από τον 10ο αιώνα, αλλά ο οικοδομικός οργανισμός δεν σταμάτησε ως τον 18ο αιώνα με την προσθήκη μεγάλων μοναστηριακών συγκροτημάτων, οχυρωματικών έργων, καθισμάτων και βοηθητικών εγκαταστάσεων, όπως σκήτες και εξω-μοναστηριακά κελιά, αρσανάδες κ.ά. Την παρουσίαση υπογράφει ο αρχιτέκτων Πλούταρχος Θεοχαρίδης, που τονίζει στο άρθρο του την αφομοιωτική δυνατότητα του τοπικού «αρχιτέκτονα-τεχνίτη» να ενσωματώνει στοιχεία από διάφορες περιοχές, οικοδομώντας αρμονικά σύνολα, τα οποία με τη σειρά τους αποτέλεσαν πρότυπα άλλων αρχιτεκτονικών κατασκευών.

Κ.Σ.